

Ukrajna színeváltozása 1991-2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök - Előszó

Ukrajna színeváltozása 1991-2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök. Szerkesztette: Fedinec Csilla és Szereda Viktória. Regio Könyvek. Kalligram, 2009.

ELŐSZÓ

Olyan tanulmánykötetet ajánlunk olvasóink figyelmébe, amely az ukrainai társadalomban az ország függetlenné válása óta eltelt közel két évtizedben végbement átalakulásokat, változásokat, azok irányait igyekszik nyomon követni. Arra törekedtünk, hogy mindezt összehasonlító kontextusba helyezzük, ezzel is érzékeltetve az európai és a globális társadalomfejlődéssel azonos vonásokat, illetve a specifikusan ukrán tendenciákat, melyek az államszocializmusból a piacgazdaságra és a demokratikus berendezkedésre való áttérés velejárói voltak. A kötetbe olyan tanulmányokat igyekeztünk beválogatni, amelyek nemcsak a posztszovjet átalakulás eredményeként kialakuló ukrán társadalom általános leírására, hanem a regionális sajátosságok érzékeltetésére is törekednek. Ukrajnában az utóbbi években a társadalmi folyamatok regionális sajátosságainak vizsgálata fontos kutatási területté lépett elő. Egy részről a politikai szembenállásnak gyakran volt kimutatható regionális háttere, ami tovább fokozta az érdeklődést a téma iránt. Más részről az ilyen irányú kutatások azért is fontosak, mert az ukrán társadalomépítés során nemcsak a szocializmus örökségével, annak értékrendszerével kell megküzdeni, hanem a politikai nemzetet is meg kell teremteni, és ez egyenes következménye Ukrajna történelmileg kialakult regionális tagolódásának.

Fontos hangsúlyozni, hogy a mai ukrán szakirodalomból gyakorlatilag hiányoznak az általános összefoglaló munkák, melyek komplex módon bemutatnák az ukrán társadalomban az utóbbi évtizedekben végbement politikai, gazdasági, kulturális és etnikai folyamatokat. Tanulmánykötetünkkel az volt a célunk, hogy ezekben a kérdésekben a lehető legteljesebb képet tudjuk nyújtani az érdeklődő olvasóknak.

A Nemzetiesítés és politikai kultúra című fejezet többek között bemutatja a társadalmi átalakulások logikáját, a politikai kultúra regionális sajátosságait befolyásoló tényezőket (úgy mint a regionális identitások, az etnikai-felekezeti sajátosságok, a regionális érdekek és értékek, a közös politikai tapasztalat és a történelmi emlékezetet befolyásoló regionális komponensek), az emlékezetpolitika változásait a gorbacsovi átalakítás időszakától a narancsos forradalmat követő közelmúltig, rámutatva, hogy egy részről az ukrán politikai elit a történelmi emlékezetet a lakosság politikai mobilizálására és az ukrán államhatalom új intézményeinek legitimálására használja fel, más részről viszont, ha érdekeik úgy kívánják, pillanatnyi politikai érdekek eszközeként, valamint konfliktusos identitások és politikai lojalitások alakításának forrásaként is bevetik. Ukrajna posztszovjet átalakulásának legfőbb sajátossága a heterogenitás, a társadalomban nincs konszenzus az alapvető kérdéseket, többek között a közös nemzeti minimumot illetően.

A második fejezet, Gazdaságpolitika és népességmozgás, a gazdasági rendszer

alapvető sajátosságait tárja az olvasó elé, bemutatva az exogén és endogén gazdasági modelleket, pro és kontra elemzi az euroatlanti integráció és a szovjet utódállamok gazdasági szövetségében rejlő lehetőségeket és buktatókat. Képet kapunk a piaci változások, a politikai mobilizáció és a lakosság társadalmi rétegződése közötti összefüggésekről, a közhangulat, a társadalmi identitások és a nemzettudat változásairól. Az egyes régiók közötti igen jelentős társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek tovább zilálják és destabilizálják, súlyosbítják a politikai és társadalmi széttöredezettséget. Képet kapunk az agrárreform hatásairól, az ukrain parasztság problémáiról, valamint a munkaerőpiac helyzetéről, az ebből eredő külső és belső migrációról is.

A harmadik, Kulturális minták c. fejezetet elemzi a kulturális szféra infrastrukturális változásait, a szabadidős tevékenységek dinamikáját és szerkezetét, valamint a különböző társadalmi csoportok erre vonatkozó preferenciáit. Egyértelmű, hogy a szocializmus időszakának monokulturális társadalmi elmozdult a multikulturalitás irányába, annak minden velejárójával, kialakult a nem állami kulturális intézmények hálózata, ugyanakkor állandó problémák okozója a pénzhány, a kulturális szféra elüszletiesedése, a kultúra művelőinek szűkülő köre, valamint, hogy az országban nincs egységesen kidolgozott kultúrpolitika, a vonatkozó törvények nincsenek összehangolva.

Ukrajna regionális sokszínűségének vizsgálatára tett kísérletek az utóbbi évek ukrain társadalomkutatásának fontos irányát képviselik. Vizsgálják többek között a nyelvhasználat, a politikai beállítódás kérdéseit. Egyes kutatók szerint a nyelvi tényezőnek és az etnikai hovatartozásnak kisebb szerepe van a kollektív identitás alakításában, mint az alanyok lakhelyének - annak a régióknak, ahol élnek. A 2004 és 2006 közötti események, amikor a választási kampányok erőteljesen az ország kulcsrégiói társadalmi, kulturális és politikai különbözőségeinek politikai instrumentalizálására épültek, egyértelművé tették, hogy szükséges a regionális identitások és a regionális történelmi emlékezet domináns modelljeinek szaktudományos vizsgálata. Ezért kerültek be kötetünkbe Lemberg és Doneck - két fontos regionális központ - emlékezetpolitikáját elemző tanulmányok. Képet kapunk arról is, hogyan befolyásolják a nyilvános diskurzusok a kollektív identitást és annak kapcsolatát az ukrán társadalom kulturális sokszínűségével. Foglalkozunk az ukrain iszlám identitással, e közösségek számbeli, etnikai összetételével, településszerkezetével, megismerjük e közösségek keletkezésének történetét.

Megjelennek a kötetben a tradicionális keresztény felekezetek - a részben a moszkvai, részben a kijevi patriarchátusnak alárendelt pravoszlávok, az autokefália hívei, a római és görög katolikusok, valamint érintőlegesen a protestánsok -, valamint foglalkozunk az egyházak mint társadalmi intézmények iránti bizalom változásaival, a felekezeti identitás szerkezetével és tartalmával, más kulturális és társadalmi identitásokkal való kapcsolatával. A mai ukrán társadalom egyre több kulturális-vallási elemet integrál, azonban ez nem járul hozzá a vallásosság vagy az közkerkölcsök erősödéséhez.

A 20. század utolsó negyedében az emberiség egy olyan szakaszba lépett, amelyben az 'etnikai és nemzeti reneszánsz' meghatározó folyamat. Ennek alkotóelemei többek között a Szovjetunió és szatellitországainak a szétesése, a 'glokalizációs' folyamatok felerősödése. A nacionalizmus a világ legfejlettebb országaiban továbbra

is fontos politikai legitimációs tényező. Ezek a folyamatok fokozzák az érdeklődést a nacionalizmus kutatása iránt. Éppen ezért a kötet Etnopolitika ukrán változata c. utolsó fejezetének központi szerepet tulajdonítunk. Ukrán sajátosság, hogy egyrészt a posztszocialista tábor azon kevés országainak egyike, amelynek eddig sikerült elkerülnie az éles etnikai konfliktusokat, másrészt viszont az utóbbi években végzett kutatások tanúsága szerint Ukrajnában növekszik az etnikai intolerancia, a nemzeti sztereotípiák és előítéletek mind nagyobb szerepet játszanak a választási kampányok során a politikai mobilizációban.

Megkínáljuk az olvasót az ukrán-orosz kétnyelvűség kérdésével is. Ez az egyik olyan tényező Ukrajnában, amely az etnikai alapú konfliktusok irányába hat. Erről tanúskodik, hogy az emberek etnikai és nyelvi identitása nem fedt egymást, a nyelvi kérdést a különböző politikai pártok felhasználják a választási kampányok idején a választókért folytatott küzdelemben, az orosz nyelv Ukrajnában továbbra is számos régióban az alapvető érintkezési és hivatali nyelv maradt. Bemutatjuk ezen kívül két kulcsnemzetiség helyzetét - az oroszokét, akik a legnagyobb nemzeti kisebbséget alkotják, egyes régiókban pedig többségben vannak, és a krími tatárokét, akik a Krím-félsziget őslakói között a legnagyobb etnikai csoportot, az országban az ötödik legszámosabb kisebbséget képezik, s akiket a szovjet időkben kitelepítettek, visszatelepedésük pedig mind a mai napig súlyos problémákkal terhelt folyamat.

A Szovjetunió felbomlása időszakában és a függetlenné váló Ukrajna politikai történéseiben való eligazodást segíti a kötet végén a kronológia. A földrajzi nevek átírásánál a magyar megfelelőt használtuk, vagy ennek hiányában az ukrán kiejtés szerint írtuk át, mivel helytelennek tartjuk azt a gyakorlatot, amikor a magyarban - a szovjet idők örökségeként - továbbra is az orosz elnevezést használják, ami nyilvánvaló anakronizmus.